

והנה הבית הלוי הקשה עוד שם, דיש להבין מאי שייכי הני ב' דברים להדדי, מה שריחם ה' עליהם שלא נגעו בהם המכות ומה שנתן חן העם.

ועפ"י משנ"ת י"ל דמאחר דאמרי' רחום ה' שלא נגעו בהם המכות, הרי סבירא לן שהמכות באו לעונש על מצרים וריחם ה' שלא נגעו המכות בישראל, א"כ המכות משום עונש באו ואמרי' בהו כדי רשעתו ופטורים המצרים מלשלם דמי שכירות.

ומעתה שאין מצרים מחוייבים ממון לישראל ומ"מ השאילו המצרים ממונם לישראל בע"כ מפני שנתן ה' חן העם בעיני מצרים וישאילום, ושפיר קשור מאד ענין רחום וחנן ה' למה שהמצרים השאילום, דתינח אם המכות באו שיתרצו לשלחם ולא משום עונש והמצרים מחוייבים לשלם דמי שכירות יש מקום גדול שישאילו ממונם דהרי בעלי חובות הם לישראל ושעבוד הגוף ושעבוד נכסים עליהם, אבל מאחר דרחום ה' ומשום עונש הגיעו המכות ואין חיוב דמי שכירות על מצרים ומ"מ השאילו ממונם מוכח דחנן ה' ונתן חנם בעיני מצרים וא"ש.

ולפי דרך המהרש"א דמכת בכורות זכו לה ישראל בדין מ"מ אין מקום לקטרג הללו עו"ז וכו', דמאחר שהמכות באו כדי שיתרצו לשלחם אין מקום שיוכו בהם ישראל ואין מקום לקטרג.

הרב ישראל דנדרוביץ

מגיד שיעורי תלמוד הירושלמי בקול הדף, מכון דרכי שמחה, ערד

פרפראות בהגדה של פסח

"עבדים היינו לפרעה במצרים"

א. שלשה המה נפלאו ממני - שלשה מדרשי פליאה: "ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ז ד') - למה וישנאו אותו בשביל שיקרע הים לפניהם" (בראשית רבה פ"ד ח'); "ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר (שם י"א) - מה ראה [אביו], קריעת ים סוף ראה"; "הים ראה וינוס (תהלים קי"ד ג') - מה ראה, ארונו של יוסף ראה" (מקור הדברים בבראשית רבה פ"ז ח').

אם שלש אלה יעשה לה לפרשם ולבארם, עלינו להקדים נוסח הפייט בהגדה של פסח: "עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלוקינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים".

וכמה דקדוקים הציעו המפרשים לעיין בזה: א. פתח ב'עבדים' היינו לפרעה במצרים וסיים ב'משועבדים' היינו לפרעה במצרים, ולא סיפא

רישא ולא רישא סיפא בשינוי לשון זה; ב. אטו תנא כי רוכלא לימני וליזיל 'הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים' וכי מה מקרא חסר אי הוה כתיב 'הרי היינו משועבדים' ודיו; ג. מנא לן שאילולי שהוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים אף אנחנו היינו משועבדים, הרי גלגל חוזר בעולם, ויתכן שהיה פרעה יורד ממלכותו וארץ מצרים מגדולתה והיו ישראל יוצאים לחירות עולם, ויש שהקשו לאידך גיסא, דפשיטא דאם לא הוציאנו הקב"ה ממצרים היינו נשארים משועבדים לפרעה.

עוד הקשו המפרשים בהא דכתיב (שמות א' ט'-י'): "ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ", ואם חששו מצרים שבני ישראל המה עם 'רב ועצום ממנו' להלחם בהם ולעלות מן הארץ, מה צריכים הם לסיוע 'כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו', וכי לא די להם לישראל להלחם בכוחות עצמם.

גם יש להקדים הא דאיתא במסכת סוטה יג. שארוננו של יוסף לא הראה את עצמו מיד לפני משה, והיה משה צריך לדבר אליו בחזקה: "אמר לו: יוסף יוסף, הגיע העת שנשבע הקב"ה שאני גואל אתכם והגיעה השבועה שהשבעת את ישראל, אם אתה מראה עצמך מוטב, אם לאו הרי אנו מנוקין משבועתך", ורק לאחר דברים אלו הראה ארוננו של יוסף את עצמו; וכבר העירו בזה מדוע סירב יוסף לעלות מעצמו ולהראות.

ב. **חשבתיו** בסייעתא דשמיא לפרש הדברים בהקדם החקירה הנודעת שנסתפקו הקדמונים מה היה דין האבות וכלל ישראל קודם מתן תורה, אי כישראל חשיבי או כבני נח המה. וראה להגאון ר' יוסף ענגיל בריש חיבורו בית האוצר מה שהרחיב רבות בענין זה.

והנה הפנים יפות (שמות א' י"ד) תלה שנחלקו בזה לבן הארמי ופרעה הרשע, וכתב: "ויש לפרש עוד טעם מה שאמרו (בהגדה של פסח) ש'פרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן ביקש לעקור את הכל', על דרך שכתבנו לעיל בפרשת ויצא במה שאמר לבן 'ועתה הלוך הלכת כי נכסוף נכספת' שלבן חשב דינו כישראל, דקיימא לן (ב"מ י.) 'פועל חוזר אפילו בחצי היום' לכך לא הקפיד על העבודה ואמר 'למה נחבאת לברוח' כמבואר שם באורך, אבל פרעה חשב שדינם כבני נח לכך היה סבור שהם משועבדים לו מחמת שנתרצו לו בתחילה ואינם יכולים לחזור.

והנה קיי"ל (יבמות מה.) דנכרי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר וישראל גמור הוא, משא"כ באומות קיי"ל דהולך אחר הזכר כדאיתא בקידושין סז; ולכך לבן הקפיד אפילו על הנקיבות, שאם יולידו מן הנכרים יהיה הוולד ישראל כשר, אבל פרעה חשב דינם כאומות שהוולד הולך אחר הזכר, לכך לא הקפיד על הנקיבות, שאם יולידו מן המצרים יהא הוולד מצרי", ע"כ דברי הפנים יפות והן קילורין לעינים.

ובזה יעלה בידינו ליישב מה טעם לא חשש פרעה שישראל על אף היותם לעם רב ועצום יעלו מן הארץ, כיון שסבר שדינם כבני נח ושוב כיון שנשתעבדו לו אינם יכולים לחזור בהם, וכל חששו היה שמא תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו, וכיון שינצחום במלחמה ישחררום הכובשים בשביל שסייעו בידם. ואע"פ שכמובן יש בכוח ישראל בהיותם עם רב ועצום בהוולד להם בנים ובני בנים להסיר עול העבדות מאליהם ע"י שימרדו בפרעה, מ"מ ע"פ דין הם נחשבים עדיין למשועבדים, כיון שנתרצו ואינם יכולים לחזור בהם, והשעבוד הזה היה חל על זרענו עד סוף כל הדורות, וזהו שאומרים 'עבדים' היינו לפרעה במצרים, שבעת היותנו שם היינו עבדים בפועל תחת שעבוד מצרים, ואילו לא הוציאנו משם יתכן שהיה גלגל חוזר בעולם והיינו יכולים להסיר עולם מעל צווארינו, אבל עדיין 'משועבדים' - בדין תורה היינו אנו ובנינו ובני בנינו נשארים משועבדים להם, וזה טעם שינוי הלשון והוספת הבנים וא"ש החידוש בדבר.

ג. במחלוקת זו של דין ישראל קודם מתן תורה מצאנו ג"כ שנחלקו השבטים עם יוסף, וכדאסבר לן הפרשת דרכים (דרך האתרים, דרוש ראשון): "מחלוקתם של השבטים עם יוסף היה, דהשבטים היו סוברים שיצאו מכלל בני נח אף להקל ויש להם דין ישראל גמור אף להקל, וכמו שכתבנו לעיל בשם מהר"ש יפה, ומשום הכי היו אוכלים מבהמה מפרכסת כיון דשרי לישראל; אך יוסף מרוב חסידותו סבר דלא יצאו מכלל בני נח להקל, ולעולם חייבים בחומרות בני נח ובחומרות ישראל".

ולפי דברי הפנים יפות דלעיל נמצא דאליבא דהשבטים היו ישראל יכולים לצאת ממצרים קודם זמנם, כיון שדין ישראל להם ופועל חוזר אפילו באמצע היום, ואילו יוסף סבר דצריכים להחמיר כדין בני נח ואינם יכולים לצאת קודם זמנם.

ומיושב לשון המדרש 'למה וישנאו אותו כדי שיקרע לפניהם הים', דכיון דשורש השנאה והמחלוקת של השבטים עם יוסף היה שרעת השבטים שיש להם דין ישראל, הרי שרק ע"י זה יוכלו לצאת ממצרים קודם הזמן, ואכן סברו כן כדי שיקרע לפניהם הים ויניחם לברוח ממצרים.

והיינו גם טעמא למה בתחילה סירב ארוננו של יוסף להראות למשה, כיון שדעתו של יוסף היתה שדין בני נח להם והרי הם משועבדים לפרעה כיון שנתרצו לו ואסורים לצאת ממצרים, אך מכיון ששמע ממה רבינו שהגיע העת שהקב"ה גואל את ישראל, ומשמע שהאמת היא שדין ישראל להם ושפיר יכולים הם לצאת ממצרים ולהפקיע שעבוד פרעה מעליהם, לכן שפיר הראה את עצמו. וזהו ש'אביו שמר את הדבר' ולא מחה באחי יוסף שקנאו בו כיון ש'קריעת ים סוף ראה' ששם יווכח שיוסף יודה לאחיו בסופו של דבר.

הרי אני כבן שבעים שנה

הודפס ע"י תוכנת אוצר החכמה

מאיר במסכת חולין יב. "היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר". דהנה מצאתי להגאון רבי עמרם בלום בעל הבית שערים בהגדה של פסח 'ערבי פסחים' (בודאפעסט תרפ"ז ד"ה מצה זו) שביאר טעם הסוברים שהקב"ה גאל את ישראל מגלות מצרים קודם הזמן שהוא לפי ד'היכא דלא אפשר לא אפשר; ויש ראייה והוכחה לזה דהיכא דלא אפשר שאני, שהרי הקב"ה אמר לאברהם 'ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה' ואעפ"כ גאלם לרד"ו שנה, יען שהיו משוקעים בטומאה ולא היה אפשר להתמהמה עוד לכן גאלם קודם הזמן שקבע לגלותם".

ויתכן שהחולקים וסוברים שהלילות השלימו, הוא לפי דלא סבירא להו מסברא זו ד'היכא דלא אפשר לא אפשר, ועל כרחנו צריכים אנו לומר שיצאו ממצרים בזמן הראוי והקצוב לגאולתם, והטעם שנחשב שיצאו בזמן הוא לפי שעבדו גם בלילות.

ד. **אתה** הראת לדעת מדברי המנחת עני והערבי פסחים, דאם נסבור מהסברא ד'היכא דלא אפשר לא אפשר' הרי שלא יצאו ממצרים בזמן הראוי ושאר הגלויות השלימו ו'כל ימי חיך' הוא ריבוי לימות המשיח, ואם לא נסבור מסברא הנזכרת הרי שיצאו בזמן כי עבדו בלילות ו'כל ימי חיך' הוא ריבוי ללילות.

והנה איתא במסכת ברכות כח. שבעת שבקשו למנות את ראב"ע לנשיאות נמלך בדביתהו שאמרה לו 'דלמא מעברין לך' ומה לך ליטול הנשיאות אם יכולין להעביר אותך מזה, וענה לה: "לשתמש אינש בכסא דמוקרא ולמחר איתבר", ופירש"י "כסא דמוקרא הוא כוס זכוכית יקרה, ואומרים בני אדם במשל הדיוט: יום אחד ישתמש בו בעליו ויתכבד ואם ישבר ישבר"; ושוב טענה לו שהוא בן י"ח שנה בלבד ואין לו שערות לבנות של זקנה ונאה לדרשן להיות זקן, ומיד נעשה נס ועשו לו בזקנו י"ח שורות של שערות זקנה, והיינו דקאמר ראב"ע: הרי אני כבן שבעים שנה, ולא 'בן' שבעים, יעו"ש.

ואפשר כי מה שנחלק ראב"ע עם דביתהו בענין כסא דמוקרא היה אם סוברים סברת רבי מאיר "דהיכא דלא אפשר לא אפשר", דראב"ע טען שענין ההעברה מהנשיאות הוא בבחינת 'היכא דלא אפשר' שכן אין בידו לעשות כלום למנוע מכך אם ירצו להעבירו מהנשיאות, ואם היה הדבר באפשרותו למנוע מכך היה עליו להמנע מקבלת הנשיאות כל עוד שלא ווידא שלא יעבירו אותו, אבל במצב של חוסר ברירה נקטינן "היכא דלא אפשר לא אפשר" ויש לקבל הנשיאות אפילו אם אין באפשרותו למנוע העברתו; ולעומתו לא סברה דביתהו מכלל זה ולדעתה אף שהוא בבחינת 'היכא דלא אפשר' עדיף להמנע מקבלת הנשיאות.

וכשנעשה הנס והלבין זקנו של ראב"ע ונעשה 'כבן' שבעים שנה, הרי שהוכח שהצדק עם ראב"ע והאמת היא כסברא של רבי מאיר ד'היכא דלא אפשר'; וזהו שאמר ראב"ע: הרי אני 'כבן' שבעים שנה כיון שנעשה

לי נס להוכיח שצדקתי בסברא ד'היכא דלא אפשר', ונמצא שאפשר שישראל יצאו קודם זמנם ושאר הגלויות הם אלו שהשלימו ולא הלילות, ולכן לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, כיון שממני גופא היה ראיה כנגד שיטתי.

הרב משה יעקב הלוי קנר

טאראנטא

פניני הגדה

ד' כוסות. יין אדום מצוה מן המובחר. אולי י"ל שהאדמימות מרמזת על מש"כ רש"י עה"פ בשיר השירים (ב' ב') כשושנה בין החוחים, וז"ל "ותמיד היא עומדת בנוי" ואדמימותה, כן רעיתי בין הבנות וכו', והיא עומדת באמונתה" עכ"ל. והלילה, ליל הפסח, הוא ליל האמונה.

חירות בייץ. החירות כלילה הזה מתבטא בייץ דוקא (עי' פסחים קח:). שכן אם נתבונן בטבע הדברים נראה, שבעוד נמצא המשקה בענבים ומעורב בבשר הפרי, אין לו חשיבות והכח הטמון בו כלוא ונעצר. אכן דוקא ביציאתו מתוך הענבים, אז מתחילה תקופת ה"אשתני למעליותא" שלו, אז יתחיל לחיות ולתסוס, יקבל שם יין ובכל יום יוסיף טעם לשבח. והנה כדוגמא הזאת נמשל עמנו בהיותו במצרים מעורב באוכלוסיא (עי' מהר"ל גבורות פ"ג) לא היו כוחותיו האדירים יוצאים לפועל. וכבר משלו חז"ל היותנו במצרים כשדה מלא אבנים ולאחר יציאתנו כפרדס רמונים (שמו"ר כ' ג'). נמצא שהיין מסמל את יציאתנו ממצרים. ומה ימתקו לנו כעת דברי המשורר האלקי (תהלים פ') "גפן ממצרים תסיע". (וע' שפ"א בשלח תרנ"א).

ורחץ. בנבואת יחזקאל (ט"ז) על יציאת מצרים בהמשך הכתובים נאמר וארחצך במים ואשטוף וגו'. ויתכן שכרחיצה יתירה זו בליל הסדר יש גם רמז לרחיצה הנ"ל.

כרפס. אולי יתכן לומר שגם זה הוא זכר לגלות מצרים, כי שם הי' מאכלנו ירקות וכמ"ש הרמב"ן בפ' בהעלותך (י"א ה') וז"ל על ימי עבדותנו במצרים - כי היא (מצרים) כגן הירק, וכאשר היו חופרין להן בגנות ובכל עבודה בשדה היו אוכלין מן הירקות, או שהיו שם ישראל עבדי המלך עושים מלאכתו, והיה מפרנס אותם בלחם צר ובמים לחץ, והיו נפוצים בעיר ונכנסין בגנות ובשדות והיו אוכלין מן הירקות ואין מְקָלִים דבר כמנהג עבדי המלך עכ"ל. (וזכר זה הוי כענין הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים שפי' הרמב"ן ועוד ראשונים שמשמעותו על לחם הצר שהיו אוכלים בימי עבדות מצרים).